

ФОРМИ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ, ПРАВОЗАХИСНИХ ТА СУДОВИХ ОРГАНІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

FORMS OF LEGAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT, HUMAN RIGHTS AND JUDICIAL BODIES: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Погосян М.А., адвокат,
аспірант кафедри історії і теорії держави та права
Запорізький національний університет

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз форм правової комунікації правоохоронних, правозахисних органів та органів судової влади як важливої складової частини встановлення ефективної та якісної комунікаційної взаємодії між ними. Підкреслено, що комунікація в сучасному суспільстві виступає фундаментальною основою побудови й розвитку якісно нових правових відносин через комунікаційні канали взаємодії, які динамічно розвиваються. Акцентовано увагу на тому, що у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікативних технологій розвиток правових відносин державних і недержавних інститутів супроводжується підвищенням відповідальності між взаємодійними органами. Зазначено, що комунікативна взаємодія правоохоронних, правозахисних і судових органів реалізується у формах інформування, діалогу й співробітництва, однак під час практичної реалізації вони перебувають у тісній взаємодії. Запропоновано авторське визначення поняття «форми правової комунікації правоохоронних, правозахисних і судових органів» із метою всебічного й повного розкриття сутнісних ознак категорії. Зроблено висновок про те, що комунікація між правоохоронними, правозахисними й судовими органами повинна бути побудована на засадах незалежності, прозорості, пропорційності, рівноправності й взаємовідповідальності. Зазначено, що в сучасному українському суспільстві правова комунікація здійснюється з використанням інформаційно-комунікативних технологій, що сприяє підвищенню довіри до правоохоронних, правозахисних і судових органів, оскільки інформація про їхню діяльність знаходиться у відкритому доступі. Зауважено, що ефективна комунікативна взаємодія між правоохоронними, правозахисними й судовими органами можлива після подолання комунікативних бар'єрів, пов'язаних із недосконалістю нормативно-правового регулювання, недостатньою практикою налагодження правової комунікації між зазначеними органами й низьким рівнем захищеності інформації. Підкреслено, що формування конструктивного партнерства між правоохоронними, правозахисними й судовими органами можливе виключно за умов паритетного діалогу, тому надзвичайно актуальною нині є проблема розроблення та реалізації новітніх технологій і засобів комунікації та відповідної інтеракції суб'єктів комунікаційної взаємодії.

Ключові слова: комунікація, правова комунікація, комунікативні правові відносини, взаємодія, суб'єкти права, правоохоронні органи, правозахисні органи, органи судової влади.

The article provides a theoretical and legal analysis of the forms of legal communication of law enforcement, human rights and judicial authorities as an important component of establishing effective and high-quality communication between them. It is emphasized that communication in modern society is a fundamental basis for the construction and development of qualitatively new legal relations through communication channels that are developing dynamically. Emphasis is placed on the fact that in connection with the development of information and communication technologies, the development of legal relations between state and non-state institutions is accompanied by increased responsibility between the interacting bodies. It is noted that the communicative interaction of law enforcement, human rights and judicial bodies is realized in the forms of information, dialogue and cooperation, but during the practical implementation they are in close cooperation. The author's definition of the concept of "forms of legal communication of law enforcement, human rights and judicial authorities" is proposed in order to comprehensively and fully disclose the essential features of the category. It is concluded that communication between law enforcement, human rights and the judiciary should be based on the principles of independence, transparency, proportionality, equality and mutual responsibility. It is noted that in modern Ukrainian society, legal communication is carried out using information and communication technologies, which helps to increase confidence in law enforcement, human rights and judicial authorities, as information about their activities is publicly available. It is noted that effective communicative interaction between law enforcement, human rights and judicial bodies is possible after overcoming communication barriers related to imperfect legal regulation, insufficient practice of establishing legal communication between these bodies and low level of information security. It is emphasized that the formation of a constructive partnership between law enforcement, human rights and the judiciary is possible only in a parity dialogue, so the problem of developing and implementing new technologies and means of communication and appropriate interaction of communication entities is extremely relevant today.

Key words: communication, legal communication, communicative legal relations, interaction, subjects of law, law enforcement agencies, human rights bodies, judicial authorities.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток української держави супроводжується якісним оновленням її інститутів та налагодженням взаємодії між ними, чому сприяють також виклики міжнародного співтовариства, євроінтеграційні та глобалізаційні процеси. Зважаючи на кризові явища та процеси, які тривалий час впливали на розвиток державності, інститути публічної влади характеризувались інституційною слабкістю та структурною незбалансованістю. Діяльність правоохоронних, правозахисних та судових органів провадилась з урахуванням особистих інтересів, що мало наслідком порушення прав та свобод громадян. Доцільно зазначити, що формуванню деструктивних механізмів сприяла відсутність налагодженої комунікації між зазначеними органами, тому сьогодні, відповідно до Стратегії національної безпеки України, реалізація різних форм правової комунікації між правоохоронними, правозахисними органами та органами судо-

вої влади є одним з найважливіших напрямків розвитку державної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи встановлення комунікації між правоохоронними, правозахисними органами та органами судової влади досліджено у роботах вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Г. Атаманчук, С. Алексєєв, І. Бачила, М. Бойчук, М. Василик, І. Воронов, М. Гурицька, А. Колодій, В. Князєв, Р. Кирилюк, О. Корнієвський, С. Кулешов, М. Козюбра, В. Колісник, О. Михайловська, Н. Нижник, В. Нікітін, А. Поляков, В. Погорілко, Г. Почепцов, П. Рабінович, П. Стецюк, А. Соколов, І. Ситар, Л. Сердюк, М. Слободяник, О. Скрипнюк, Н. Савінова, Ю. Тодика, А. Токарська, В. Федоренко, Ю. Хабєрмас, В. Цимбалюк, І. Честнов, В. Шаповал, І. Юрченко, К. Яспєрс. Однак, незважаючи на висвітлення деяких аспектів комунікаційних процесів у внутрішній діяльності правоохорон-

них, правозахисних та судових органів, звернемо увагу, що більшість робіт спрямовані на розгляд особливостей комунікаційних зв'язків із громадянським суспільством. Зазначимо, що сьогодні комплексного дослідження потребує проблема визначення форм правової комунікації всередині системи «правоохоронні органи – правозахисні органи – органи судової влади» як триєдиної системи захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в Україні.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз поняття форм правової комунікації правоохоронних, правозахисних органів та судів різних інстанцій як одного з найважливіших аспектів встановлення взаємодії між зазначеними органами, а також розкриття особливості зазначених форм.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поняття та особливості комунікації органів державної влади досліджено достатньо ґрунтовно. Так, О. Усманова зазначає, що правова комунікація становить певний порядок взаємодії суб'єктів, заснований на юридичних нормах і пов'язаний з обміном правовою інформацією, необхідної для задоволення їх потреб і законних інтересів [21, с. 1]. До основних елементів змісту правової комунікації дослідниця відносить цільове призначення комунікації; правові принципи; суб'єкти, які взаємодіють; відповідну нормативну базу; юридичну інформацію та зворотний зв'язок [21, с. 2]. Доповнимо визначення, запропоноване дослідницею, зазначивши, що правова комунікація спрямована на пошуки шляхів компромісу під час діалогу, усунення конфліктів, а також на встановлення справедливості, чи блокування протиправних діянь.

Цікавою є позиція З. Єрмакової, яка наголошує, що під час комунікативної взаємодії суб'єктів, конфлікти є неминучими, однак конфлікт може бути представлений у конструктивній формі, виключно у разі застосування сторонами успішних комунікативних стратегій, серед яких слід виділити активне обговорення, створення умов для вільного обміну правовою позицією, фокусування на конкретних проблемах, дотримання норм права тощо [7, с. 44]. Підтримуємо позицію дослідниці та зазначимо, що в контексті взаємодії правоохоронних, правозахисних та судових органів надзвичайно важливим аспектом є побудова дієвої комунікативної стратегії для здійснення якісної комунікації, оскільки важливість правових відносин, в межах яких побудована взаємодія, потребує особливої уваги.

У межах розгляду правової комунікації актуальним є твердження вітчизняної вченої А. Токарської, яка наголошує, що комунікація як фактор сприяння рухові до правового суспільства та національної безпеки є чинником трансформації «монологічної» системи взаємодії на «діалогічну» [19, с. 143]. Дійсно, реалізація комунікативної взаємодії між правоохоронними, правозахисними та судовими органами сприяє переходу до якісно нової моделі прийняття правових рішень, а також ефективного розвитку державності.

Досліджуючи сутність правової комунікації, О. Макеєва зазначає, що правова комунікація – це система суспільних комунікативних відносин, у межах якої формуються й реалізуються механізми утвердження ідей та цінностей права. Правова комунікація є одним із основних чинників формування громадянської демократичної правосвідомості та правової культури, засобом забезпечення діалогу держави та суспільства. Ефективність правової комунікації, як зазначає дослідниця, скоординована рівнем сучасного праворозуміння, правовою культурою, суб'єктною етикою у суспільстві, виробленим оціночно-стереотипним її сприйняттям і репрезентуванням її носіїв [12, с. 192]. Зазначимо, що правова свідомість особи, в такому випадку суб'єкта, який провадить правоохоронну, правозахисну або судову діяльність прямо пропорційна ефективності комунікативних процесів між ними.

Вітчизняні дослідники Є. Мануйлов та Ю. Калиновський підкреслюються, що правова комунікація характеризується послідовністю дій, визначених відповідними юридичними засобами, серед яких засоби-дії та засоби-визначення, які мають диспозитивний та імперативний характер. Комунікативний процес складається з відповідних елементів, має складну структуру і вимагає стійкості зв'язків, які забезпечують цілісність під час внутрішніх та зовнішніх змін [1, с. 24]. Підтримуємо позицію авторів, зазначимо також, що правова комунікація сприяє створенню нових інструментів зміцнення ціннісної ролі права в Україні.

У межах побудови правової комунікації між правозахисними, правоохоронними та судовими органами, доцільно зазначити думку Є. Романюк, який стверджує, що комунікативна взаємодія стає можливою лише за умови відсутності комунікативних бар'єрів, які традиційно існують у системі взаємодії між різними інститутами [18, с. 192]. Дійсно, для налагодження системи правової комунікації надзвичайно важливо усунути перешкоди у професійній взаємодії між правоохоронними, правозахисними та судовими органами. Так, з метою здійснення такої діяльності, доцільно налагодити канали правової комунікації.

Дослідники Є. Мануйлов та Ю. Калиновський визначають канали правової комунікації як «носії» конкретних цінностей, необхідні для встановлення контакту між суб'єктами взаємодії, а також запровадження та реалізації демократичних стандартів правової культури [1, с. 24]. Каналами комунікації з представниками суб'єктів владних повноважень та органами судової влади різних інстанцій, як зазначає О. Овсяннікова, можуть бути такі:

- 1) надання інформації через вебсайти судів;
- 2) підготовка висновків і пропозицій до законопроектів;
- 3) видання й поширення офіційних друкованих органів вищих судів та Верховного Суду України;
- 4) обмін інформацією шляхом офіційного листування тощо [14, с. 29].

Серед запропонованих дослідницею каналів комунікації, вважаємо, що в межах комунікативної взаємодії органів судової влади з правоохоронними та правозахисними органами доцільним є обмін інформацією через офіційні вебсайти.

Цікавою в межах дослідження є думка О. Макеєвої, яка зазначає, що основною метою обговорення актуальних проблем у демократичному суспільстві широко застосовуються методи та прийоми правової комунікації, серед яких дебати і дискурси [12, с. 192]. Зауважимо, що вказані методи комунікативної взаємодії доречні під час комунікативного процесу між правоохоронними, правозахисними та судовими органами, однак лише в межах наукової комунікації між представниками зазначених органів.

Досліджуючи форми комунікації між, доцільно звернутись до етимології поняття. Так, під формою у правовій науці розуміють спосіб внутрішньої організації та зовнішнього вияву правових явищ та процесів [22, с. 106]. У контексті розвитку взаємовідносин правоохоронних, правозахисних та судових органів, вважаємо доцільним розглядати комунікацію як форму взаємодії визначених органів. Так, Н. Гаєва під взаємодією пропонує розуміти взаємний зв'язок та взаємну підтримку двох або більше явищ правової дійсності [5, с. 135]. Ю. Костенко, досліджуючи особливості мовної комунікації, визначає форми комунікації як історично складені форми виробництва та поширення соціальної інформації, які залежать від суспільних відносин, рівня економічного, технічного, культурного розвитку суспільства, структури влади та форм управління [15, с. 12]. О. Висоцька звертає увагу, що форми комунікативного процесу відрізняються насамперед одно- чи багатовекторністю процесу спілкування і здатністю перерозподіляти роль комуніканта в серед-

овищі комунікаторів [4, с. 43]. О. Піддубчак наголошує, що форми комунікації держави і суспільства створюють передумови розвитку інститутів та організацій громадянського суспільства, сприяють демократизації українського суспільства [16]. На підставі вищевикладеного, пропонуємо авторське визначення форм комунікації зазначених органів. Так, форма комунікації правоохоронних, правозахисних та судових органів – це спосіб внутрішньо-організованої взаємодії вказаних органів через відповідні комунікативні канали, а також зовнішнє вираження такої взаємодії з метою налагодження діалогу або полілогу під час здійснення професійної діяльності для встановлення справедливості та блокування правопорушень з боку учасника комунікаційної взаємодії.

Наголосимо, що у науковій літературі немає єдиного підходу до класифікації форм правової комунікації. О. Овсяннікова зазначає, що сьогодні комунікація представлена в таких типах: соціальна комунікація як процес спілкування між людьми та іншими соціальними суб'єктами; телекомунікація або зв'язок за допомогою технічних засобів; певна система, за допомогою якої забезпечується сполучення між віддаленими об'єктами. Останню категорію пропонується розглядати як технічну, наприклад, підземні та наземні транспортні комунікації тощо [14, с. 24]. Погоджуємося із позицією Н. Моїсєєвої, яка зазначає, що соціальна комунікація виникає під час взаємодії між відповідними суб'єктами [13, с. 114]. На основі зазначених вище позицій вчених, правову комунікацію пропонуємо розуміти як вид соціальної комунікації. Правовий аналіз форм правової комунікації між правоохоронними, правозахисними та судовими органами розглядаємо через відповідні форми соціальної комунікації у діловій сфері. Так, найбільш дієвими формами комунікації є інформування, діалог та партнерство. В контексті налагодження комунікації між вказаними органами, зауважимо, специфіка правових відносин між правоохоронними, правозахисними та судовими органами впливає на особливості побудови визначених форм комунікації.

Досліджуючи інформування як форму правової комунікаційної взаємодії між зазначеними органами, звернемо увагу, що комплексного термінологічного визначення поняття у вітчизняній юридичній науці не надано. У зв'язку з цим, пропонуємо розглянути дефініцію правового інформування громадськості як основу. Так, інформування громадськості – систематична робота з поширення інформації через усі доступні канали інформування, тобто способи донесення інформації, спрямована на громадськість у цілому, певний її сегмент або окремих індивідів [6, с. 3]. У межах побудови якісної комунікації між правоохоронними, правозахисними та судовими органами, доцільно розглядати двостороннє інформування, зважаючи на специфіку діяльності зазначених органів. До того ж, сучасна комунікація реалізується за допомогою інформаційно-комунікативних технологій, що підвищує оперативність та доступність обміну інформації.

Розглядаючи особливості діалогу як форми правової комунікації, зазначимо, що традиційне розуміння його як форми комунікаційної взаємодії пов'язують з його протиставленням монологу. Так, М. Бахтін визначає діалог як взаємодію двох чи кількох повноцінних взаєморозумінь, що не зведені до однієї чи до іншої з наявних позицій [2, с. 42], С. Кримський виокремлює специфічну ознаку діалогу, яка полягає не в доведенні однієї правоти, а у переконаності, що обидва учасники належать до якогось третього світу правди, що перевищує переконання їх самих і який для них є однаковою цінністю [9, с. 231], українська дослідниця Л. Безугла оцінює дискурс будь-якого типу, як функціонально діалогічний за своєю природою [3].

Аналіз діалогу як форми комунікативної взаємодії здійснено у монографічному дослідженні А. Токарської,

Л. Франків. Автори зазначають, що взаємодія полягає у встановленні взаємозв'язку комунікації зі значенням і використанням знання як основи для дискусії, з метою формування нових значень для «мирного» і ефективного взаємозв'язку та співпраці [19, с. 8]. Доповнимо думку дослідників зазначивши, що вказана програмна мотивація допомагатиме розробляти стратегію професійної комунікації.

Діалог між правоохоронними, правозахисними та судовими органами повинен бути побудований шляхом використання новітніх інформаційно-комунікативних технологій. Сучасне інформаційне суспільство вимагає впровадження у взаємну правову діяльність модернових тенденцій розвитку комунікативних технологій, які забезпечують доступність та швидкість комунікації між зазначеними органами.

Більш змістовною і соціально значимою формою комунікації, яка зазвичай розвивається протягом тривалого часу, є партнерство. Воно виникає між двома сторонами, що спілкуються, якщо між ними встановлюється більш глибокий зв'язок, наприклад, коли вони поділяють спільні цінності та/або коли загальні цілі становлять взаємний інтерес та вигоду [11, с. 13]. Партнерство зазвичай передбачає постійність контактів упродовж тривалого часу і ґрунтується на певній системі взаємовідносин, у контексті дослідження – правових відносин правоохоронних, правозахисних та судових органів.

Доцільно зауважити, що партнерство як форма правової комунікації між вищевказаними органами будується на відповідних принципах, серед яких можемо виділити незалежність суб'єктів правової комунікації, прозорість їх діяльності, звітування перед партнерами про результати діяльності органу, забезпечення стратегії розвитку правової комунікації між ними, а також забезпечення ресурсного потенціалу для розвитку комунікаційної взаємодії.

Розглядаючи партнерство в контексті нашого дослідження, підкреслимо, що зазначені органи реалізують комунікативний процес з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій, з метою забезпечення ефективної взаємодії на офіційних вебсторінках, електронного документообігу тощо. Таким чином, технічний аспект правової комунікації представлений відповідними електронними засобами.

Цікавою в межах дослідження є позиція С. Жданенко, яка розглядає партнерство як особливий тип соціальної взаємодії, що базується на принципах рівноправності автономних суб'єктів, їхнього взаємного визнання і взаємної відповідальності [8, с. 8]. Дійсно, партнерство як форма комунікаційної взаємодії між правоохоронними, правозахисними та судовими органами можлива лише за умови визнання зазначених принципів. Для підтвердження вищезазначеного наведемо позицію О. Радченка та С. Погорелого, які переконані, що кожен із суб'єктів діалогу володіє певними ресурсами, які підтверджують їх суб'єктність та визначають потенціал участі [17].

Актуальною є думка науковців щодо особливих форм партнерства у сучасному суспільстві. Так, однією з таких форм є «інформаційно-комунікативне партнерство», завдяки якому комунікація між відповідними суб'єктами побудована на принципі довіри, оскільки інформація знаходиться у відкритому доступі, що унеможливує зловживання повноваженнями правоохоронних, правозахисних та судових органів [17].

Партнерство як форма комунікації вимагає від суб'єктів розвитку певних навиків, зокрема й психологічного змісту. О. Крутій, О. Радченко наголошують, що це стосується усіх представників взаємодії. При цьому автори зазначають, що необхідним є узгодження, принаймні, двох аспектів – рівня готовності суб'єктів до партнерської взаємодії та комунікації, а також визначення особистісних якостей, які становлять основу готовності до правового

діалогу [10, с. 74]. Доцільно акцентувати увагу на тому, що рівень партнерської взаємодії між правоохоронними, правозахисними та судовими органами слід визначати як їх готовність до формування конструктивних стратегій комунікаційної взаємодії.

Зауважимо, що партнерські правові відносини як форма комунікації між суб'єктами взаємодії потребує постійного розвитку, враховуючи напрями та специфіку діяльності кожного учасника, а також ризики, які можуть виникнути під час взаємодії. Проте, фундаментальною основою партнерської діяльності є визнання незалежності та рівноправності кожного партнера. Наголосимо, що рівноправність під час комунікаційної взаємодії між правоохоронними, правозахисними та судовими органами пропонуємо розуміти як можливість рівнозначної участі кожного суб'єкта такої взаємодії у процесі прийняття спільних рішень, побудови правових відносин, заснованих на спільних засадах. Наслідком такої діяльності прогнозується підвищення взаємодовіри та взаємоповаги між органами комунікації, а також мінімізації конфліктів.

Ефективні партнерські правові відносини мають бути побудовані на засадах взаємної інтеграції та пропорційності. Формування конструктивного партнерства між правоохоронними, правозахисними та судовими органами можливе виключно за умов паритетного діалогу, тому надзвичайно актуальною сьогодні є проблема розроблення та реалізації новітніх технологій та засобів комунікації та відповідної інтеракції суб'єктів комунікаційної взаємодії.

Висновки. Отже, правова комунікація правоохоронних, правозахисних та судових органів – це один з найважливіших аспектів розбудови демократичної та правої держави, оскільки має наслідком формування ґрунтованої, динамічно розвиненої співпраці з метою захисту прав

і свобод людини і громадянина. На основі зазначених наукових позицій щодо особливостей правової комунікаційної взаємодії між вказаними суб'єктами, пропонуємо розуміти форми правової комунікації між правоохоронними, правозахисними та судовими органами як спосіб внутрішньо-організованої взаємодії вказаних органів через відповідні комунікативні канали, а також зовнішнє вираження такої взаємодії з метою налагодження діалогу або полілогу під час здійснення професійної діяльності для встановлення справедливості та блокування правопорушень зі сторони учасника комунікаційної взаємодії.

Підвищення ефективності зазначених форм комунікації між правоохоронними, правозахисними та судовими органами різних інстанцій потребує забезпечення належної імплементації вимог законодавства щодо налагодження комунікації між зазначеними органами з метою підвищення ефективності їх діяльності; подолання формального та вибіркового підходу до реалізації комунікаційної взаємодії між правоохоронними, правозахисними та судовими органами; забезпечення доступу до повної та достовірної інформації про діяльність кожного органу комунікаційної взаємодії; посилення механізмів захисту інформації під час комунікації правоохоронних, правозахисних та судових органів, зважаючи на специфіку та особливий предмет їх діяльності; підвищення якості ресурсного забезпечення діяльності кожного органу в процесі комунікації; підвищення кваліфікації та правової компетенції посадових та службових осіб правоохоронних, правозахисних та судових органів; дотримання вимог законодавства щодо організації взаємодії між зазначеними органами та врахування конструктивних пропозицій щодо підвищення якості їх комунікації як одного з найважливіших аспектів побудови демократичної, правової та соціальної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Manuilov E.M., Kalynovsky Y.Y. Legal communication as a factor of national state building. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 3. С. 21–30.
2. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.
3. Безугла Л.Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. № 867. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/4934>.
4. Висоцька О.Є. Засоби та форми комунікації як «дзеркало» світосприйняття людини. *Філософія і соціологія в контексті сучасної культури*. 2009. С. 43–51.
5. Гаєва Н.П. Форми взаємодії органів державної влади і об'єднань громадян: теоретичний аспект. *Держава і право. Серія «Юридичні та політичні науки»*. 2010. № 49. С. 133–140.
6. Дзяна Г.О., Дзяний Р.Б. Налагодження комунікації між владою і суспільством у період проведення реформ. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2 (57). С. 1–7.
7. Єрмакова З.І. Комунікаційні процеси в суспільстві. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 4. С. 43–51.
8. Жданенко С.Б. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Харків, 2003. 16 с.
9. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ : Пара-пан, 2003. 240 с.
10. Крутий О.М., Радченко О.В. Основи партнерської взаємодії держави і приватного сектору. *Ефективність державного управління*. 2018. № 1 (54). С. 72–79.
11. Логунова М.М., Лашкіна М.Г., Гвоздик П.О., Алексєєв А.Г. Комунікації судової влади : науково-практичний посібник. Київ : АДЕФ-Україна, 2011. 276 с.
12. Макєєва О.М. Правова комунікація як складова прогресивного розвитку суспільства. 2016. Вип. 7. С. 191–194.
13. Моїсєєва Н.І. Соціально-комунікаційна діяльність як історико-суспільна практика : монографія. Харків : ХНТУСГ, 2015. 392 с.
14. Овсяннікова О.О. Комунікаційна стратегія судової влади: поняття, цілі, основні напрями реалізації. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1. С. 23–30.
15. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник / Ю.В. Косенко. Суми : Сумський державний університет, 2011. 187 с.
16. Піддубчак О.А. Нові форми комунікації державних інститутів та громадянського суспільства в контексті впровадження «електронного уряду». URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Piddubchak.pdf>.
17. Радченко О.В., Погорєлий С.С. Моделювання інформаційної взаємодії між органами публічної влади та суспільством. *Державна політика*. 2012. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/2/06.pdf>.
18. Романюк С.О. Комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості: сутність та особливості налагодження. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2 (21). С. 190–201.
19. Токарська А.С. Комунікативні напрями розвитку раціональності як складова національної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 865. С. 142–146.
20. Токарська А.С., Франків Л.С. Діалогічна проєкція взаємодії правоохоронних органів (ОВС – митна служба) : монографія. Львів : ЛьВДУВС, 2015. 224 с.
21. Усманова Е.Ф. Понятие и элементы правовой коммуникации. *Мир науки и образования*. 2018. № 1 (13). С. 1–5.
22. Чубоха Н.Ф. Співвідношення категорій «форма» та «джерело» права. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 105–110.